

Валентина МЕДВЕДЄВА,
провідний бібліограф НБУВ

Сучасна бібліотека: новий спосіб діяльності

У статті сучасний процес комп'ютеризації бібліотек розглядається як засіб забезпечення доступу різних категорій користувачів до інформаційних ресурсів, як один з дієвих важелів впливу на процес інформатизації українського суспільства.

Ключові слова: комп'ютерні технології, інформаційний простір, інформатизація суспільства, бібліотечні інформаційні ресурси.

Прийняття незалежною Україною нової моделі життєдіяльності, утвердження ринкових відносин в усіх сферах суспільного життя стало серйозним випробуванням для закладів невиробничої сфери, у тому числі й для бібліотечних установ.

Глибокі зрушення в соціально-економічному розвитку, динамічні зміни в інформаційних технологіях, широке впровадження комп'ютерів і засобів інформаційної техніки, формування у зв'язку із ринковими перетвореннями нової інформаційної культури, гостро потребують удосконалення всієї інформаційно-бібліотечної системи суспільства.

Інформація нині стає дедалі важливішим економічним, політичним та соціальним ресурсом людства. Його ефективне використання передбачає вдосконалення процесів управління даним ресурсом, мобілізацію усіх активних членів суспільства на постійну самоосвіту. А за таких умов різко зростає роль бібліотек [1].

Сьогодні в країні набирає сили процес адаптації інформаційно-бібліотечного обслуговування до змін у економічному та соціально-політичному житті. Бібліотеки, намагаючись адекватно відповідати на суспільні запити, наповнюють свою діяльність новим

змістом, а саме, інформатизують усі сторони своєї діяльності. Для цього створена необхідна правова база, в основі якої лежить Закон України від 4 лютого 1998 р. «Про національну програму інформатизації» [5].

Для нашої країни побудова інформаційного суспільства, його інтеграція в міжнародне співтовариство є одним з головних національних пріоритетів. І тут варто відзначити, що сучасна Україна дедалі більше набуває рис такої спільноти. Переконливим свідченням цього є постійне зростання потреб в інформаційних ресурсах, вони стають вкрай необхідними для інтенсифікації всіх галузей людської діяльності.

Нині наше суспільство має вже кілька джерел поповнення обігової складової даних ресурсів:

- фонди бібліотечних закладів, архівних установ, установ науки, культури та інших інформаційних центрів, де зберігається уже виготовлена і апробована суспільством інформація;
- інформаційні ресурси глобального інформаційного простору, що стали широкодоступними, насамперед, завдяки сучасним інформаційним електронним технологіям;
- продукти постійного інформаційного виробництва, що вводяться в суспільний обіг;

- вторинні продукти наявних інформаційних ресурсів, підготовлені в режимі «інформація на базі інформації», що активно вводяться в обіг спеціальними структурами з обробки і узагальнення інформації: «фабриками думки» та іншими аналітичними центрами, спеціальними підрозділами бібліотечних та інших культурно-освітніх наукових установ.

Доступ до цих джерел інформації, введення в обіг необхідних суспільству інформаційно-аналітичних продуктів сьогодні все це можуть забезпечити лише бібліотеки.

Ось чому такої актуальності набуває питання оновлення бібліотечної діяльності. Воно пов'язане з сучасним рівнем розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), розширенням можливостей доступу до інформації для всіх категорій користувачів, вдосконаленням доступу до міжнародних джерел інформації в галузі освіти, науки та культури, створенням середовища, яке покликане підготувати майбутнє покоління до життя в інформаційному суспільстві [8].

Підвищення суспільного попиту на послуги бібліотек диктує необхідність формування в цих закладах нових форм організації інформаційного простору, що реалізується сьогодні завдяки комп'ютерним технологіям.

Саме від чіткої організації на сучасному технічному рівні структури інформаційного простору бібліотеки залежить успіх введення в широкий обіг наявного інформаційного ресурсу, а отже, забезпечення кожному користувачеві оперативного доступу до сучасних матеріалів та документів.

Водночас слід зазначити, що концепція побудови сучасної бібліотечної системи має ґрунтуватися не лише на комп'ютеризації.

Дедалі зростаючі суспільні запити на інформацію активізують процеси кооперації інформаційних ресурсів фондів бібліотечної системи України, сприяють налагодженню механізмів швидкої і якісної доставки необхідних інформаційних продуктів замовнику з будь-якої точки системи.

В перспективі ми прийдемо до створення єдиного всеукраїнського інформаційного простору, який буде інтегрований у світовий бібліотечний інформаційний простір.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань:

- створення сучасної, уніфікованої для системи об'єднаних бібліотек бібліотечно-бібліографічної інформації;
- переведення наявної інформації на зручну для системного користування систему носіїв, поцифрування найбільш затребуваної і суспільно важливої інформації;

- організація і розроблення методик ефективного використання електронних бібліотек на основі більш чіткого використання електронних текстів;
- підготовка інформаційних ресурсів для ефективного використання їх суспільними інститутами, вироблення методик дистантного обслуговування користувачів;
- організація комплектування інформаційними ресурсами бібліотек, у т. ч. електронними, відповідно до змісту тих завдань, що стоять перед суспільством;
- формування власних інформаційних баз, складів даних на основі інформації, виготовленої своїми силами;
- вироблення стратегії забезпечення доступу через Інтернет до бібліографічної інформації і повнотекстових баз даних (БД) у глобальному інформаційному просторі;
- забезпечення користувачів електронними засобами пошуку і обслуговування запитів на інформаційні ресурси бібліотеки, а також здійснення аналізу якості цієї роботи в постійному режимі.

Одним із важливих засобів реалізації цих завдань у бібліотеках є підвищення рівня комп'ютеризації всіх технологічних процесів, що звільняє фахівців від рутинної праці, дає змогу створити користувачам ефективний і комфортний інформаційний сервіс.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського розпочала свою діяльність у нових умовах з нестандартних організаційних рішень, зокрема, зі створення наприкінці 1992 р. спеціального підрозділу з метою розширення співробітництва з органами державної влади України.

Головним завданням такого підрозділу було введення в суспільний обіг через управлінську сферу найбільш затребуваних науково-інформаційних матеріалів з фондів найбільшої в державі бібліотеки у формах, оптимальних для засвоєння, ефективного практичного використання.

Нова структура (спочатку відділ інформаційно-аналітичного забезпечення органів законодавчої, виконавчої та судової влади, а пізніше – Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) пройшла у своєму становленні низку етапів.

Перший етап був пов'язаний з початковим становленням власних інформаційних структур в органах державної влади, необхідністю вивчення та узагальнення багатоаспектних зв'язків пострадянських республік у СНД, а також об'єктивною потребою аналізу досвіду країн з розвинутою демократією та ринковою системою господарювання.

На цьому етапі у процесі налагодження контактів

із представниками владних структур, аналізу власних можливостей та оцінки потенціалу наявних у НБУВ фондів було визначено такі основні напрями роботи інформаційно-аналітичного відділу:

- щоденна оперативна підготовка анотованих матеріалів на базі публікацій центральних українських газет і журналів, у т. ч. періодичних видань основних політичних партій та основних видань СНД, за визначеною тематикою, орієнтованих на керівництво вищих владних структур. Саме у цей час, відповідно до Указу Президента України «Про вдосконалення діяльності органів виконавчої влади з питань інформування населення № 101/2001 від 17 лютого 2001 р., розпочалося видання щоденного бюлетеня реферативних матеріалів «Україна: події, факти, коментарі» обсягом 1–1,5 др. арк.;
- створення на базі використання систематично й різнобічно поновлюваних у попередні роки фондів монографічної, довідкової літератури спеціальних аналітичних матеріалів з досвіду державного будівництва, важливих питань економічного, політичного розвитку за кордоном. За погодженням із замовниками, особливістю підготовки таких матеріалів було: термін виконання замовлення на будь-яку тему – до десяти днів; матеріал мав розкривати суть проблеми, вказувати найбільш перспективні шляхи її вирішення, бути широко оснащеним посиланнями на джерела, адже може виникнути необхідність швидкого занурення у тему для спеціаліста-управлінця;
- надання допомоги вищим владним структурам у законотворчій діяльності. Для цього аналізувалася спеціальна література, здійснювався порівняльний аналіз законодавчих актів різних країн світу з відповідними проектами законодавчих актів в Україні. При цьому пропонувалися різні варіанти можливого вирішення проблемних питань.

З часом інформаційно-аналітичний відділ (вже як Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського) вирішував завдання, пов'язані з утвердженням молодого української держави на міжнародній арені, активізацією міжнародних контактів на найвищому рівні, формуванням ГУАМ, процесом формування інформаційних механізмів для забезпечення діяльності владних структур усіх рівнів, вивченням особливостей розвитку демократичних процесів в українському суспільстві. У цей період інформаційно-аналітична структура НБУВ з метою підвищення продуктивності праці активно впроваджує комп'ютерні технології обробки та доставки в електронному вигляді своїх про-

дуктів замовникам за межами бібліотеки, мережа яких швидко збільшувалася. Водночас СІАЗ виступає самостійним науковим підрозділом, предметом дослідження якого стали електронні інформаційні технології в бібліотечній сфері [2].

Автоматизація виробничих процесів, упровадження нових інформаційних технологій дають змогу бібліотекам значно розширяти сферу послуг. Крім традиційних, сучасна бібліотека має змогу надавати цілу низку нових сервісних послуг: відправлення або приймання повідомлень електронною поштою; користування послугами Інтернет; пошук інформації у весвітній електронній мережі на замовлення; запис інформації на дискети чи компакт-диски; друк на принтері; комп'ютерний переклад тексту; сканування; копіювання тощо.

Створення баз даних електронного каталогу, підтримуючи усі класичні підходи до каталогізації документів, надає користувачам більш широкі можливості для пошуку, зокрема додаткові, нетрадиційні пошукові елементи, дозволяє пошук за декількома параметрами одночасно [10].

Другий етап розвитку Служби якраз і пов'язаний з широким використанням електронних інформаційних технологій. Цьому великою мірою сприяв розвиток в Україні, а також за її межами українсько-і російськомовних джерел оперативної електронної інформації, орієнтованих на вітчизняного користувача. Найбільш запитуваними в суспільній циркуляції інформації стають електронні періодичні видання, інформація на сайтах і порталах економічних, політичних структур, дещо пізніше – органів державної влади, електронних версій газет, журналів, програм радіо і телебачення. Важливою складовою суспільного ресурсу інформації є також аналітичні розробки інших інформаційно-аналітичних центрів, створених в Україні за зразком західних «фабрик думки». Ці структури, власне, започаткували процес формування вітчизняного сегмента інформаційного ринку у галузі суспільствознавства [3].

Окреслена вище база дала можливість:

- прискорити обробку і використання великих обсягів оперативної інформації;
- розширити географію використання джерел інформації та їх кількість;
- забезпечити оперативну доставку замовнику інформаційно-аналітичних продуктів, зміцнити зворотний зв'язок;
- за рахунок розширення і урізноманітнення джерельної бази підвищити точність, достовірність інформаційно-аналітичної продукції, що готувалася.

У цей час було налагоджено тісні ділові контакти Служби з вищими органами державної влади, виз-

начено більш точно нішу СІАЗу в структурі інформаційного співробітництва, відносини набули догвірнього характеру.

Служба значно розширила свою роботу з інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади до рівня обласних, міських, районних державних адміністрацій. В інформаційно-аналітичному журналі «Україна: події, факти, коментарі» розміщувалася суспільно значуща інформація, огляди ЗМІ, аналітика, що відображали головні події в житті України та за її межами, оціночні та прогнозні матеріали, а також довідкова інформація, орієнтована на управлінські структури. Для оперативного інформування користувачів у регіонах (в обласних, міських, регіональних адміністраціях) журнал надсилався в електронному вигляді. У м. Києві – у паперовому або в електронному вигляді, за бажанням користувачів.

Після завершення періоду становлення цього видання було прийнято рішення постійно використовувати його матеріали для інформування населення.

Таким чином, користувачами інформаційно-аналітичної продукції СІАЗ стала переважна більшість регіональних і місцевих владних структур. Відповідно до запитів різних категорій замовників Служба розробляла необхідні їм інформаційно-аналітичні продукти. Серед них – бюлетені оглядових матеріалів на основі публікацій ЗМІ: «Економічне життя України», «Преса про економічні злочини та правопорушення», «Фінанси: бізнес, безпека, розвиток», «Суспільно-політичне життя України».

Крім того, ще з 1996 р. Служба готувала щоденні випуски інформаційного бюлетеня «Вісті з регіонів», в якому відображалися найважливіші події в житті кожної області України згідно з рубрикаторм:

- відгуки про діяльність центральних і місцевих органів державної влади;
- відгуки на соціально-політичну і економічну ситуацію в країні;
- проблеми економічного життя регіонів (приватизація, фінансово-кредитна система, бюджетна дисципліна тощо);
- соціальна політика, зайнятість та ін.

Третій період розвитку СІАЗ пов'язаний з розширенням застосування електронних інформаційних технологій, переведення їх у розряд основних при підготовці інформаційно-аналітичної продукції. Хоча й інформація на паперових носіях залишилася важливим напрямом роботи Служби. Вона і сьогодні вважається більш точною, логічно структурованою і, що дуже важливо, виготовлена відповідно до багатовікових традицій фіксації інформації, об'єднана попередніми напрацюваннями у сфері накопичення

інформації відповідною внутрішньою логікою. Для переважної більшості сучасних інформаційних працівників вона і нині є основною при підготовці аналітичних матеріалів, особливо вузькопрофільних.

Важливим етапом трансформації інформаційного простору сучасної бібліотеки є поцифрування її фондів, розміщених на паперових носіях. Ця тенденція з кожним роком набирає сили, вона поступово змінює все технологічне середовище інформаційної сфери суспільства. У зв'язку з цим на перший план дедалі більше висувається якість програмного і технічного забезпечення, підготовка до змін, що відбуваються, персоналу і, безумовно, задалегідь спланована і ретельно обміркована організація роботи відповідно до нової технології бібліотечних процесів [6].

Як зауважує професор Я. Л. Шрайберг, «... автоматизація бібліотечно-інформаційної діяльності – це прояв не лише сучасного науково-технічного розвитку, а й соціального прогресу: забезпечується не лише своєчасний і швидкий доступ користувачів до інформації та першоджерел, але загалом створюються умови для реалізації одного з головних принципів відкритого суспільства – принципу загальної доступності інформації та публікацій» [9].

Що характерно, впровадження сучасних технологій в обслуговування користувачів не тільки підвищує ефективність використання ресурсів бібліотеки, полегшує шлях користувача до інформації, але й підносить суспільну значущість бібліотек. Комп'ютеризація бібліотечних процесів, вдосконалюючи технології бібліотечної справи, вносить зміни у сам зміст бібліотечної роботи. Зростає активність у взаєминах з читачами, переглядаються вимоги до бібліотечного сервісу, індивідуальних форм інформаційного забезпечення і, як наслідок, показників якості професійної діяльності.

Виходячи зі вищесказаного, можна виокремити основні чинники, що прискорюють сучасну еволюцію бібліотечної справи:

- державна політика, спрямована на інформатизацію суспільства;
- розширення асортименту запитів користувачів, що вимагає різноманітної, повної та якісної інформації (сучасна бібліотека, яка прагне задовольнити дедалі зростаючі потреби відвідувачів, не може існувати лише за рахунок власного інформаційного потенціалу, тому виникає необхідність у створенні та використанні загальних інформаційних ресурсів).
- технічне переозброєння бібліотечної сфери;
- зростання інформаційних потоків, загострення проблем відбору і обробки інформації (бібліотеки мають забезпечувати інформацією користува-

ча оперативно, адже з часом вона до певної міри втрачає свою актуальність).

Слід зауважити, що дедалі прогресуюча інформатизація суспільства змінює потреби користувачів бібліотечним сервісом, зазнає якісних змін їх структура, формуються нові читацькі пріоритети і все це зрештою справляє вплив на склад інформаційних ресурсів бібліотек [7].

Сьогодні бібліотеки, маючи змогу розкрити все багатство власних фондів, пропонують нові послуги, у них з'являється можливість максимально повно задовольняти запити відвідувачів:

- забезпечується доступ користувачів до електронних баз даних безпосередньо в бібліотеці;
- надається доступ до інформації на новітніх носіях інформації (відкриття Інтернет-класів, відеоабонементів, фондів CD-ROM);
- стають доступними повнотекстові бази даних на електронних носіях, створених бібліотекою або придбаних нею;
- відвідувачі мають змогу користуватися можливостями Інтернету, електронної пошти завдяки відкриттю відповідних інформаційно-ресурсних центрів у бібліотеках;
- забезпечується надання правової інформації з різних сфер життєдіяльності громадян у безкоштовній юридичній приймальні;
- організовується ефективна робота з дистантного обслуговування різних категорій користувачів;
- формується штат сучасних інформаційних працівників, які, досконало володіючи електронними інформаційними технологіями, забезпечують відповідно до нинішніх вимог організацію інформаційних ресурсів, підготовку їх до ефективного використання та якісну доставку користувачам.

Виконання перерахованих вище завдань забезпечує новий рівень бібліотечно-інформаційного обслуговування, створює умови для якісного та швидкого публічного доступу до необхідних суспільству інформаційних ресурсів [4].

Нині вже можна говорити про те, що у провідних бібліотеках країни перший етап впровадження прогресивних технологій на основі комп'ютерної техніки наближається до завершення. І хоча в сільській місцевості комп'ютеризація основної маси бібліотек ще істотно відстає, перед бібліотечною сферою загалом постають вже нові завдання. Вони пов'язані із динамічним зростанням обсягів електронної інформації, якої потребують усі сфери суспільного життя.

Щоб забезпечити доступ якнайширших кіл користувачів до такого продукту, необхідно значно поглибити процес інформатизації суспільства.

За таких умов бібліотечні установи мають стати сучасними інформаційними центрами, одержати технологічні можливості для обробки великих масивів суспільно значущої інформації, сприяти її високопродуктивному використанню. А це, в свою чергу, породжує необхідність озброєння бібліотечних закладів сучасними програмно-технічними засобами, передовими технологічними напрацюваннями в сфері використання електронних інформаційних ресурсів, вибудовування сучасних стратегій їх комплектування.

Нині гостро постають питання щодо приведення наявного вітчизняного інформаційного ресурсу у відповідність з міжнародними стандартами його оформлення. Зрушення у цій галузі можуть спростити доступ до багатих і цікавих фондів нашої країни зарубіжних користувачів, а отже сприяти поглибленню міжнародного співробітництва.

Таким чином, лише постійне вдосконалення методики роботи бібліотек, їх технічне переоснащення, підвищення кваліфікації кадрів дасть змогу вивести бібліотечну справу на новий, відповідний сучасним запитам, рівень.

Список використаної літератури

1. *Бабич В.* Роль бібліотек в інформатизації суспільства і підвищенні інформаційної культури [Текст] / В. Бабич // *Бібл. планета.* – 1998. – № 1. – С. 17–20.
2. *Горовий В.* ЦНБ ім. В. І. Вернадського НАН України в інформаційному забезпеченні органів державної влади [Текст] / В. Горовий – К.: ЦНБ, 1994. – 200 с.
3. *Горовий В.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства [Текст] / В. Горовий – К.: НБУВ, 2005. – 300 с.
4. *Дедюля С.* Библиотечные фонды. Проблемы формирования и сохранности. Региональный аспект [Текст] / С. Дедюля // *Научные и технические библиотеки.* – 2001. – № 4. – С. 19–23.
5. Про національну програму інформатизації: Закон України, 4 лют. 1998 р. : Кн. Палата України. – К., 1998. – С. 2.
6. *Скнар В.* Організація роботи бібліотек в умовах структурних змін: на допомогу слухачам Інституту та працівникам бібліотек [Текст] / В. Скнар – К., 1994. – 55с.
7. Трансформація ролі бібліотек в інформаційному суспільстві : матер. наук. конф. – Х., 2003. – 113 с.
8. *Щербинина О.* Воспитание библиографической культуры пользователей в НТБ [Текст] / О. Щербинина // *Научные и технические библиотеки.* – 1999. – № 11. – С. 71–74.
9. *Шрайберг Я.* Основные положения и принципы разработки автоматизированных библиотечно-информационных систем и сетей: главные тенденции окружения, основные положения и предпосылки, базовые принципы [Текст] / Я. Шрайберг – М., 2001. – 100 с.
10. *Електронний каталог и читатель* // *Научные и технические библиотеки.* – 2000. – № 9. – С. 79–85.